РАҚОБАТДОШ ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА БАҲОЛАШ СИЁСАТИ ВА УНИ ТАҲЛИЛИ

Хамидова С.Я.
Термез агротехнологиялар ва инновацион ривожланиш институти, “Агробизнес, бухгалтерия ҳисоби ва рақамли технологиялар” кафедраси доценти

Тадбиркорлар қилган харажатлардан юқори бўлган маълум баҳода маҳсулотларини сотиш ёки хизматлар кўрсатиш орқали фойда кўрадилар. Фойда харажат, ишлаб чиқариш ҳажми ва баҳо орасидаги муносабатдан юзага келади (1-чизма).

1-Чизма. Фойдага таъсир этувчи омиллар

Сотиш ҳажми маҳсулот бирлигининг баҳосига таъсир қилади. Агар ҳажм кўпайса, ўзгармас харажатлар кўпроқ маҳсулотга тақсимланади, шунинг учун бир бирлик маҳсулотга тўғри келадиган умумий ҳаражат ва ўз навбатида баҳо пасаяди. Корхона менежерлари учун баҳолаш қарорларини қабул қилиш жуда муҳим, чунки бу сотиш ҳажмига шу орқали олинадиган фойдага сезиларли таъсир кўрсатади.

2-чизмадан кўриб турибмизки, баҳо талабнинг кўпайишига ёки аксинча тушиб кетишига олиб келади. Бу тескари, яъни қарама-қарши боғлиқлик, баҳоларнинг тушиши талабнинг ошишига олиб келади ва аксинча.

Чизиқнинг эгилувчан эканлиги баҳолаш қарорларини қабул қилишда муҳим омил бўлиб ҳисобланади ва қуйидаги формула билан ифодаланади:

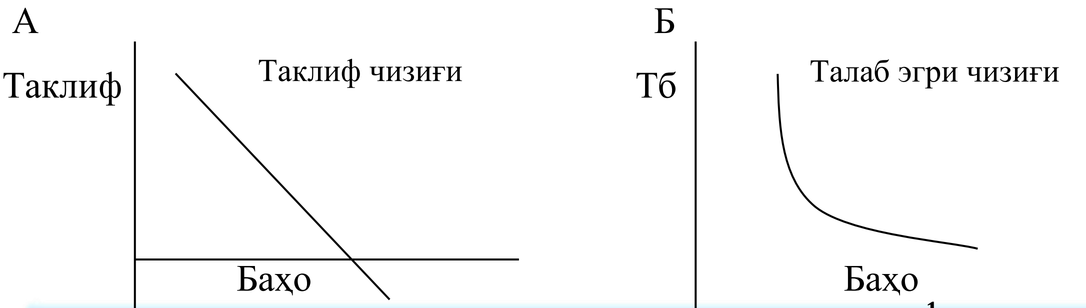

2-чизма. Талаб ва таклиф эгри чизиғи[1]

$$\text{Талаб эластиклиги} = \frac{\text{Талаб миқдорини ўзгариши \%}}{\text{Баҳонинг ўзгариши \%}}$$

Амалиётда кўпгина корхоналар талаб ва унинг эластиклигини ҳисобга олмай туриб унинг савдо баҳосини белгилайдилар. Бунинг сабаби катта эҳтимолликлар ичида муайян аниқликдаги талабни аниқлаш қийинлигидир. Баъзан, корхоналарда эластиклик тўғрисида айрим тушунчалар мавжуд бўлади ва улар шунга асосланган ҳолда маҳсулотларга баҳо қўйишади. Маҳсулот ва бозор турига кўра баҳо белгилашнинг бир қанча усуллари мавжуд.

Маҳсулот баҳосини белгилашда яна бир муҳим кўрсаткич бу - маҳсулотнинг ҳаёт даври. Маҳсулот ва хизматлар инсон каби ўз ҳаёт даврига эга. Қуйидаги графикда уларнинг ҳаёт цикли келтириб ўтилган. Маҳсулотнинг ҳаёт цикли тўрт босқичдан иборат ва уларнинг ҳар бирининг мақсади ҳамда вазифалари мавжуд.

Баҳо - бу маҳсулотнинг ҳаёт цикли давомида энг асосий ўзгарувчи ҳисобланади. Бозорнинг таркиби, талаб, турли баҳолаш стратегиялари маҳсулотнинг қайси босқичда эканлигига қараб белгиланади.

Ҳозирги рақобатли иқтисодиёт шароитида маҳсулотларнинг ҳаёт даври тобора қисқараётганига қарамай, ҳаёт даври ва ҳар бир босқичнинг узунлиги маҳсулотлар турига боғлиқ.

Корхоналар ўз маҳсулотларини баҳолашда фойдани максималлаштириш моделидан ҳам фойдаланишлари мумкин. Бундай математик модел энг оптимал баҳони топишга имкон беради. Бу модел маржинал харажатлар “маржинал даромадга тенг бўлганда, фойда максимумга эришади” деган иқтисодий назарияга асосланган.

Келинг ушбу модел қандай ишлашини оддий бир мисолда кўриб чиқамиз. Компаниянинг “Z” турли маҳсулотига максимал талаб 100,0 тани ташкил қилади. Баҳо 1ш.б.га ошса, талаб 40 донага камаяди. Компаниянинг маълумотига кўра, сотиш ҳажми 42,0 донага етса, максимал фойдага эришади.

[1] Ж.Авис, Л.Бурке, К.Вилкс “Management accounting – decision management” 2008 йил

Максимал фойдага корхона қандай баҳода эришади? Масала ечимини топишда қуйидаги формуладан фойдаланамиз:

Талаб тенгламаси: P= a – bx

Бу ерда: P = баҳо

x=талаб микдори

a,b= ўзгарувчилар

Энг юқори талабга маҳсулот текин бўлганда, яъни P = 0 да эришилади:

P= 0 бўлса, x = 100000 0 = a – 100000b (I)

P = 1 бўлса, x = 99960 1 = a – 99960b (II)

Бундан, 1 = 40b b = 0.025 a = 2500 га тенг

“Z” маҳсулотга бўлган талаб тенгламаси қуйидагича бўлади: P = 2500 – 0.025x

X = 42000 бўлса, P = 2500 – (0.025*42000) = 1450

Кўриниб турибдики фойдани максималлаштирувчи баҳо 1450 га тенгдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Шеремет. А.Д., Методика финансового анализа/ Шеремет А.Д., Сайфулин Р.С. - М.: ИНФРА-М, 2011г., 127 с.
2. З.А.Сагдиллаева, И.Х.Чориев, А.Б.Абдуллаев. Экономический анализ. Т.: «Nihol print» ОК.2022. стр.444
3. Сагдиллаева, З., Чориев, И., Максмудов, А., & Юлдашева, Ю. (2007). Экономический анализ.
4. Сагдиллаева, З. А., & Файзиев, У. Ш. (2023). АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ. In *Бухгалтерский учет, анализ и аудит: история, современность и перспективы развития* (pp. 201-207).
5. Choriev I.X. Auditorlik faoliyatida tahliliy amallarni takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent:, «Iqtisod-moliya»nashriyoti, 2021, - 21-26 b.
6. Чориев И.Х. (2023). Молиявий ҳисоботлардаги хатоликларни аниқлашда таҳлилий амаллардан фойдаланишнинг услубий жиҳатлари. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting*, Issue 1, February 2023.
7. Чориев И.Х. (2023). Молиявий инвестициялар ҳисобини такомиллаштириш. *Scientific Journal of “International Finance & Accounting*, Issue 2, April 2023.
8. Klichev, B.P., Choriev, I. X. (2021). The Issues Of Business Activity Organization In Uzbekistan. Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI).Volume 12, Issue 7, July 2021: 4587-4593.- URL:https://www.tojqi.net/index.php/journal/article/view/4494

9. Юлдашев, Ж. А. ТИЖОРАТ БАНКЛАРИДА МИЖОЗЛАР БИЛАН МУНОСАБАТЛАР ҲОЛАТИНИ БАҲОЛАШ УСУЛИНИ ТАКОМИЛАШТИРИШ.
10. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Xo‘jalik yurituvchi subyektlarda CVP-tahlilni tashkil etishning muammoli jihatlari. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 4 (2024), 754–759
11. Қличев, Б. (2022). KPI ТИЗИМИ АСОСИДА МОДДИЙ РАҒБАТЛАНТИРИШ МАСАЛАЛАРИ ТАҲЛИЛИ. *Архив научных исследований*, *2*(1). извлечено от https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1343
12. Klichev Bakhtiyar Pardayevich. (2024). Problematic Aspects of Organizing Cvp-Analysis in the Enterprises of Uzbekistan // Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 5(5), 241–248. Retrieved from https://wos.academiascience.org/index.php/wos/article/view/4906
13. Qlichev Baxtiyor Pardayevich. (2024). Korxonalarda operatsion faoliyat samaradorligini tahlil qilish masalalari. *World Scientific Research Journal*, *26*(3), 86–94. Retrieved from http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3251
14. Косимович, Я. У. (2024). Ташқи савдо фаолиятида мақбул ечимни топиш масалаларини таҳлили. World scientific research journal, 26(2), 199-205.
15. Tulaev, M. (2024). Moliyaviy hisobot konsepsiyalari. *Nordic_Press*, *2*(0002).
16. ҚЛИЧЕВ, . Б. П. (2022). ИШБИЛАРМОНЛИК ФАОЛЛИГИ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Архив научных исследований*, *2*(1). извлечено от https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/373
17. Кличев, Б. (2023). Корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Направления развития благоприятной бизнес-среды в условиях цифровизации экономики, 1(01), 170–173. https://doi.org/10.47689/TSUE2022-pp170-173
18. Qlichev, B. (2024). Korxonalar faoliyatini rivojlantirishda operatsion faoliyat tahlilining zarurligi. Mintaqani ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari, Konferensiya to‘plami. Termiz, O'zbekiston. 15-iyun 2024-yil. https://doi.org/10.5281/zenodo.11909171
19. Yakypbaevich, I. J. ., Abrarovich, Y. J. ., Akhtamovich, H. S. ., & Bekmurodova. (2023). COMMERCIAL BANKING, CREDIT OPERATIONS, PROVISION OF COLLATERAL, ASSESSMENT MECHANISMS. *FAN, TA’LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA JURNALI | JOURNAL OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE AND INNOVATION*, *2*(4), 6–13. Retrieved from https://mudarrisziyo.uz/index.php/innovatsiya/article/view/251

20. Қличев Бахтиёр Пардаевич, (2023). Корхоналарда маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажми таҳлилини такомиллаштириш масалалари. Issues of improving the analysis of the volume of production at enterprises. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ,13(7), 42–49. Retrieved from http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2782
21. Abdullayev, A., & Djamalov, H. (2023). ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THE INTERNAL CONTROL SERVICE FOR THE FULFILLMENT OF TAX OBLIGATIONS OF ENTERPRISES. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *8*(4), 297-307.
22. Худоёров О.О. (2023). Банк тизимини рақамлаштириш шароитида рақамли банк технологияларини жорий қилиш . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 13(7), 99–107. Retrieved from http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/2788
23. Xudoyorov, O. O. (2023). Bank daromadlarini oshirishda masofaviy bank xizmatlarini tutgan o ‘rni.
24. Odilovich, K. O. (2024). IMPACT OF REMOTE BANKING SERVICES ON BANK INCOME. *International Journal of Education, Social Science & Humanities*, *12*(6), 82-86.
25. Klichev, B.P., Tulaev, M.S. (2021). Issues of development of the analysis of business activity in joint-stock companies of Uzbekistan. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 11, November 2021, 584-591. https://doi.org/10.5958/2249-7137.2021.02539.8
26. Majidov, J. K. (2019). Ways of improving management of credit portfolio at commercial banks. *International Journal of Research in Social Sciences*, *9*(3), 725-736.
27. Мажидов Ж. (2024). Тижорат банклари активлар портфелларининг сифатини ошириш бўйича хориж тажрибаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари. (2024). *Ustozlar Uchun*, *1*(4), 1463-1467. https://pedagoglar.org/index.php/02/article/view/3878
28. Ibragimov Gayratjon Artikovich, Kurbanbaev Jurabek Eruvbayevich, Mukhiddinova Barno Gafurjanovna. (2019). The main differences between IFRS and NSA. International Finance and Accounting, 3(13), 1-12. Retrieved from https://core.ac.uk/download/pdf/285998049.pdf
29. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2023). DIGITALIZATION OF THE ECONOMY AND OPERATIONAL SAFETY. International Journal of Research in Economics and Social Sciences(IJRESS), 13 (11), 95-101. Retrieved from https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRESS10-Nov2023-Uzb.pdf

30. Ibragimov Gayratjon Artikovich. (2024). EKSPORT-IMPORT OPERATSIYALAR HISOBI NAZORATINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 215–222. Retrieved from http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3034
31. Самадова Наргиза Расуловна. (2024). КОРХОНА ИҚТИСОДИЙ САЛОҲИЯТИНИНГ КОМПЛЕКС ТАҲЛИЛИ COMPLEX ANALYSIS OF THE ECONOMIC COMPETENCE OF THE ENTERPRISE . World Scientific Research Journal, 23(2), 174–181. Retrieved from http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3030
32. Gayratjon Ibragimov. (2024). TIJORAT BANKLARIDA MBMB TIZIMINI JORIY ETISH MASALALARI . World Scientific Research Journal, 23(2), 223–230. Retrieved from http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/3035
33. Пардаевич, Қ. Б. (2023). Хўжалик юритувчи субъектларда операцион фаолиятида ишлаб чиқариш ҳажмини ифодаловчи кўрсаткичлар таҳлили. *Scientific Journal of "International Finance & Accounting*, (2), 2181-1016.